

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'
מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

דקה מן הדקה בקטורת של יום הכפורים

שני התניו של רבינו השפת אמת עוסקים בקושיה מחודשת אותה הציב חותנם: מנין ידעו חכמים כי הקטורת של יום הכפורים צריכה להיות 'דקה מן הדקה', שמה לא בא הכתוב אלא להודיענו שהקטורת פסולה אם היא אינה 'דקה'? • לפני כעשור שנים יצא לאור ספרו של הגאון רבי משה מאימראן ממרוקו ושם נמצא כי קדמו בכעין שאלה זו • דיון מקוץ בקושיה זו והיו תוצאותיו לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא: האם דין 'דקה' ו'דקה מן הדקה' מעכב בקטורת?

'דקה' – 'דקה מן הדקה'

שונה היא הקטורת אותה היו מקטירים בבית המקדש מדי יום ביומו על המזבח הפנימי מהקטורת אותה היו מוסיפים ומקטירים ביום הכפורים לפני ולפנים. שהקטורת שהקטירו בכל יום על המזבח הפנימי לא היו סממניה שחוקים וכתושים אלא 'הדק' בלבד, כמו שנאמר (שמות ל לה-לו): "וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קִטְרֶת רִיחַ מַעֲשֵׂה רוּחַח מִמֶּלֶח טָהוֹר קֹדֶשׁ. וְשַׁחֲקֶתָ מִמֶּנָּה הֶדֶק וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה לְפָנֵי הָעֵדֻת בְּאֵהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר אֶנְעַד לָךְ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים תִּהְיֶה לָּכֶם"; ואילו הקטורת אותה הוסיפו והקטירו ביום הכפורים לפני ולפנים הייתה שחוקה 'דקה מן הדקה'.

ודין זה נלמד מהאמור (ויקרא טז יב-יג): "וְלָקַח מֵלֵא הַמִּחְתָּה גִּחְלֵי אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלְּפָנֵי ה' וּמֵלֵא חֲפָנָיו קִטְרֶת סַמִּים דֶּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לְפָרְחֶת. וְנָתַן אֶת הַקִּטְרֶת עַל הָאֵשׁ לְפָנֵי ה' וְכִסָּה עֲנַן הַקִּטְרֶת אֶת הַכִּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדֻת וְלֹא יָמוּת". ופירש רש"י:

"דקה – מה תלמוד לומר 'דקה', והלא כל הקטורת דקה היא, שנאמר 'ושחקת ממנה הדק', אלא שתהא דקה מן הדקה, שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת".

ומקור דבריו הוא מהאמור במסכת כריתות (ו ב. וכן הוא ביומא מה א):

"ושלש מנין יתירין שמהן כהן גדול מכניס מלא חפניו ביום הכפורים, נותן אותה למכתשת בערב יום הכפורים, ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. כדתניא: 'דקה' מה תלמוד לומר, והלא כבר נאמר 'ושחקת ממנו הדק', מה תלמוד לומר 'דקה'. כדי שתהא דקה מן הדקה".

קושיית השפת אמת

על ילפותא זו המלמדת כי הקטורת של יום הכפורים הייתה 'דקה מן הדקה', הקשה רבינו השפת אמת קושיה אלימתא, וזה לשונו בחידושו לכריתות:

"לכאורה קשה, דילמא כתיב קרא לעכב, דבכל השנה כתיב רק פעם אחת 'דקה' ויש לומר דאינו מעכב, וביום הכפורים כפל 'דקה' לעכב".

וחזר והקשה כן גם בחידושיו ליומא:

"קשה, דילמא אצטריך לעיכובא, דאי לאו דתנא ביה קרא הוה אמינא שאינו אלא למצוה, כיון דלא שנה עליו הכתוב לעכב".

במילים אחרות: הלוא קיימא לן שבמקום בו התורה חוזרת וכותבת את אותו הדין פעמיים, אין כוונתה אלא במשמעות של 'שנה עליו הכתוב לעכב' והיא באה ללמדנו שאילו הכפילות לא היה דין זה מעכב, ולא היינו תופסים אלא שזה מצוה לכתחילה; ומשחזרה התורה ואמרה זאת שוב, הרי היא מגלה בכך שדין זה מעכב אפילו בדיעבד.

ואם כן - מקשה השפת אמת - כיצד דרשו חז"ל על הקטורת שהקטירו ביום הכפורים לפני ולפנים שיש בה דין מיוחד שעליה להיות 'דקה מן הדקה'. שמא, אף קטורת זו אינה אלא 'דקה' בדומה לקטורת המוקטרת על המזבח הפנימי בכל יום ויום, ואילו הכפילות לא באה אלא ללמדנו דין שונה, והוא שלא נטעה לומר שדין ה'דקה' אינו רק מצוה לכתחילה אלא קמ"ל שדין זה גם מעכב בדיעבד.

שני אופנים בהטעמת קושיית השפת אמת

השפת אמת, כדרכו בקודש, כותב את דבריו בקיצור אמרים. מה שפותח בפנינו שתי אפשרויות בהטעמת כוונת קושייתו:

יש מקום לומר שכוונת השפת אמת בקושייתו היא, שאם כי אכן יש להסכים שהתורה במה שהיא חוזרת ואומרת 'דקה' באה להשמיענו שיש הבדל בין הקטורת המוקטרת בכל יום על המזבח הפנימי לבין הקטורת המוקטרת ביום הכפורים לפני ולפנים, אך מנין לחז"ל שההבדל מצוי בסוג הקטורת - שהקטורת שבכל יום היא 'דקה' והקטורת של יום הכפורים היא 'דקה מן הדקה' - שמא כלל אין דין של 'דקה מן הדקה' ואין ההבדל בין הקטורת אלא לגבי לכתחילה ודיעבד: שהקטורת שבכל יום אין מעכב בה שתהא דקה, ואילו הקטורת ביום הכפורים מעכב בה שתהא דקה.

אך יש מקום לומר שכוונת השפת אמת בקושייתו היא עוד יותר מכן, שאכן כלל לא יהיה הבדל בין הקטורת שבכל יום לקטורת של יום הכפורים, ובשניהם לא תהיה הקטורת אלא 'דקה' ולא יותר, והפסוק הנוסף יבוא לגלות על שניהם, שדין 'דקה' מעכב בהם אפילו בדיעבד.

כך או כך, תורף הקושייה אחת היא: מנין לנו כלל דין 'דקה מן הדקה' בקטורת של יום הכפורים בעוד שניתן לומר כי התורה לא באה אלא לומר את דין 'שנה עליו הכתוב לעכב'.

'ואולי יש איזה עיכוב אחר על זה'

השפת אמת גופא מעלה אפשרות לחדש שחז"ל כבר ידעו כי אפילו בקטורת של כל יום ויום מעכב דין היותה דקה, ולכן הוכרחו לומר שהתורה באה לרבות שעל הקטורת

של יום הכפורים להיות 'דקה מן הדקה'. וזה לשון השפת אמת בחידושו לכתות: "ואולי פשיטא להו דבכל השנה נמי מעכב"; וכיוצא בזה בחידושו ליומא: "ואולי יש איזה עיכוב אחר על זה".

אך כמובן שדברי השפת אמת צריכים ביאור טובא, שהרי עליה גופא אנו דנים, ומהיכי תיתי לומר שאפילו הקטורת שבכל יום ויום היא מעכב בה אם אינה דקה, והרי כל עוד שלא שנה עליו הכתוב אין אומרים שהוא מעכב, ולא מצאנו ששנה הכתוב כלפי עניין השחיקה שתהא 'דקה', ומה כוונתו שיש 'עיכוב אחר' על כך.

האם 'חוקה' מלמד שמעכב

המגיה של ספרי 'שפת אמת', הלוא הוא חתנו של רבינו המחבר, הגאון רבי יעקב מאיר בידרמן, לימים מרבני העיר ווארשא, לא העיר ולא כלום על דברי חתנו במסכת כריתות. אולם במסכת יומא הרי הוא מעיר כמה וכמה הערות נחוצות סביב קושיה זו.

פותח הגרי"מ בידרמן וכותב על עצם הקושיה:

"דאי לאו דכתיב כאן 'דקה' גם ביום הכפורים, לא היה מעכב, דמאי דכתיב 'חוקה' לא קאי אלא על הדברים האמורים בפרשה זו".

דבריו אלו מרמזו הגרי"מ בידרמן לאפשרות הראשונה הקיימת לתירוץ קושיה זו: הלוא כלל גדול בידינו שכל מקום שנאמר בו 'חוקה' הרי זה מעכב (מנחות יט א). ומשכך קבעו חז"ל (יומא ס א), כי סדר עבודת יום הכפורים שנאמר בו 'חוקה' הוא מעכב לכל פרטיו, הגם שלא שנה עליו הכתוב לעכב. וכבר אמרו על כך בתוספות שאף כל עבודת הקטורת בכלל זה (יומא מו א):

"לרבי יהודה דאמר, לא קאי חוקה אלא אדברים שנעשים בבגדי לבן בפנים... כיון דהוי צורך פנים כפנים דמי, מידי דהוה אקטורת שחפנה קודם שחיטת הפר דלא עשה ולא כלום, אפילו לרבי יהודה, דצורך פנים כפנים דמי".

ואם כן, לכאורה אין לומר כקושיית השפת אמת, שכל מה ששנה עליו הכתוב באומרו אצל קטורת של יום הכפורים שתהא 'דקה' הוא כדי ללמדנו שמעכב, שהרי בלאו הכי כבר גילתה התורה באומרה 'חוקה' שכל הפרטים האמורים אצל עבודת יום הכפורים, ובכללה עבודת הקטורת, הרי הם מעכבים; ולכן שפיר יכלו חז"ל לומר שכוונת התורה באומרה 'דקה' היא ללמדנו שקטורת של יום הכפורים תהא דקה מן הדקה.

(והנה מקום יש לדחות תירוץ זה, כי גם אם נסכים ונאמר שהקטורת של יום הכפורים מעכב בה שתהיה 'דקה', גם בלא האי יתורא, וזאת מצד דין 'חוקה' האמור אצל יום הכפורים, אולם הקושיה במקומה עומדת: שמה נאמר כי הריבוי של 'דקה' בא ללמדנו שהוא מעכב גם אצל הקטורת שבכל יום ויום. אלא שאין דיחוי זה אמור אלא אם כן נטעים את קושיית השפת אמת באופן שהטענה היא שהריבוי של 'דקה' מלמדנו שזה מעכב גם בקטורת שבכל יום ויום, כי אז אכן הקושיה במקומה עומדת: שאם כי לקטורת של יום הכפורים אין צורך בריבוי, מדין 'חוקה' אולם עדיין צריך את הריבוי של 'דקה' בשביל להשמיע שזה מעכב

בקטורת שבכל יום ויום. אולם אם נפרש את קושיית השפת אמת, שהטענה היא רק שהריבוי בא על הקטורת של יום הכפורים בלבד, הרי שאכן יעמוד התירוץ על כנו שבעבודת יום הכפורים בלאו הכי כבר אנו יודעים שמעכב).

אולם הגר"מ בידרמן גופיה אינו מסכים עם תירוץ זה ואומר, שדין זה שתהא הקטורת דקה אינו בכלל הדברים המעכבים מדין 'חוקה', שכן כל האמור 'חוקה' אינו מעכב אלא על הנאמר בפרשה זו של יום הכפורים, ומהיות שדין 'הדק' שבמעשה הקטורת אינו אמור בפרשה של יום הכפורים כי אם בעיקר מעשה הקטורת, הרי שאין זה מעכב מדין 'חוקה'.

וכל זה הוא כמובן דווקא אילולי שהתורה כתבה 'דקה' בקטורת של יום הכפורים, אבל השתא שכן נאמר 'דקה', הרי שנצבת קושיית השפת אמת על מכונה, שמא לא באה התורה באומרה 'דקה' אלא ללמדנו דין זה שמעכב.

(אלא שהמעין הישר יראה כי למעשה אנו נצבים כעת בפרשת דרכים, שכן השפת אמת כתב שהלימוד שמעכב הוא מדין 'שנה עליו הכתוב לעכב' ואילו לדברי הגר"מ בידרמן איכא למימר שהוא מדין 'חוקה', ובהמשך הדברים עוד נשוב לזה).

'דסברא הוא למידרש מעיקרא'

בסיום הגהתו מוסיף הגר"מ בידרמן ומעלה עוד תירוץ מקורי על קושיית חותנו השפת אמת, וזאת לפי חידוש התוספות במסכת שבועות (יד א ד"ה שנה):

"דסברא הוא למידרש מעיקרא למצוה קודם דנדרוש לעכב, וכן מוכח בפרק קמא דובחים (ז ב) ובכמה דוכתי".

התוספות קובעים כי אם התורה חוזרת ושונה פרט מסוים, ובפני חז"ל יש שתי אפשרויות לדרשה: לומר ששנה עליו הכתוב לעכב או לומר ששנה עליו הכתוב להשיענו פרט מסוים במצוה, הרי שהסברא נותנת להקדים וללמוד מזה דין בעצם המצוה בטרם נדרוש ששנה עליו הכתוב לעכב.

ואם כן, הרי שמתורץ קושיית השפת אמת להפליא (כשיצוין שתירוץ זה עולה יפה לפי שני האופנים שהזכרנו בהרצאת הקושיה): אכן ניתן ללמוד מכך שהתורה חזרה וכתבה 'דקה' ששנה עליו הכתוב לעכב, אולם הסברא נותנת שלא זה יהיה הריבוי אלא שנדרוש פרט חדש במצוה, ולכן דורשים שהקטורת של יום הכפורים צריכה להיות דקה מן הדקה.

אולם הגר"מ בידרמן גופיה מסייג את תירוצו: "אבל לקמן (נא ב) בתוספות ישנים ובריטב"א משמע דלא סבירא להו כן", וכנראה כוונתו לכך שהריטב"א תירץ את קושיית התוספות בעניין אחר, ומשמע מדבריו שאין מוכרחים לומר כדברי התוספות. אולם בתוספות ישנים (נדפס בדף נב א) ראיתי שהביא כעין דברי התוספות, ויש לדון אם דעתו כמותו.

'הקשה לי תלמיד אחד'

ומצאתי כי חתן נוסף של רבינו השפת אמת, הלוא הוא הגאון רבי חנוך צבי הכהן לויץ, רבה של בניין, בספרו 'כהן פאר' (כריתות שם) עסק אף הוא בקושיה זו, אלא שלא הזכיר כי חמיו עסק בשאלה זו, ולדבריו 'תלמיד אחד' הוא שהקשה לו כך.

(יצוין, כי ספר 'שפת אמת' על סדר קדשים כבר יצא לאור בשנת תרפ"ה, והספר על סדר מועד יצא בשנת תרצ"א, ואילו הספר 'יכהן פאר' לא יצא לאור אלא בשנת תרצ"ו. זו הסיבה שלפיה מצאנו מעת לעת כי בעל 'יכהן פאר' מזכיר את חידושי חמיו השפת אמת. אולם כאן לא הזכיר ולא כלום מדברי השפת אמת שכאמור חזרו ונשנו. ושמא קטע זה ב'יכהן פאר' נכתב על ידו עוד קודם שיצאו הספרים, ומשנתו לא זזה ממקומה).

וכך כותב רבה של בנדין:

"הקשה לי תלמוד אחד, דדילמא צריך לומר 'דקה' כדי שיהיה 'שינה עליו הכתוב' שתהא דקה מעכבת, ומנא לן ללמד דביום הכפורים צריך שתהא דקה מן הדקה".

ושחקת - שנה עליו הכתוב

זו, כאמור, קושייתו של רבינו השפת אמת. ועל כך מציע רבה של בנדין תירוץ משל עצמו: "אבל פשוט נראה, דכיון דכתיב 'ושחקת ממנה הדק' זה הוי שינה עליו הכתוב, דגם 'ושחקת' היינו שיהדק. ונשאר קרא ד'דקה' ללמד על יום הכפורים שתהא דקה מן הדקה".

מחדש בעל 'יכהן פאר' מהלך חדש (שאף הוא עולה יפה לפי שני האפשרויות שהבאנו בהרצאת הקושיה): אכן התורה כופלת ואומרת בקטורת שבכל יום ויום את דין זה שעליה להיות 'דקה'! זאת מכיון שהתורה אומרת 'ושחקת ממה הדק' - 'ושחקת' היינו שישחוק את הקטורת לפירורים דקים, ושוב מוסיפה על כך התורה ואומרת 'הדק', ובכך שנה עליו הכתוב לעכב שדין 'דקה' בקטורת הוא גם בדיעבד. ומשבאה התורה ומוסיפה בקטורת של יום הכפורים שעליה להיות 'דקה', הרי ששפיר דורשים חז"ל ואומרים כי הכוונה היא שתהא 'דקה מן הדקה'.

פעולה וצורת עשייתה

אלא שדברי בעל 'יכהן פאר' צריכים עיון טובא, כי לא זו בלבד שלדבריו נמצא שבאופן בו התורה אומרת את הפעולה ואת צורת עשיית הפעולה (כמו כאן שנאמר: 'ושחקת ממנה הדק' - 'ושחקת' זה הפעולה; 'הדק' זו צורת עשייתה, לשחוק באופן של הדק), זה כבר נחשב לכפילות המלמדת ששנה עליו הכתוב לעכב; דבר שכשלעצמו יש לדון בו האם אכן מסתבר כך, אלא שכאן, גם אילו לא הייתה התורה רוצה לומר ששנה עליו הכתוב לעכב, בלאו הכי היה עליה לומר מצד עצם הדין גם את הפעולה וגם את צורת עשייתה.

זאת מפני שהפעולה באה לומר שעצם שחיקת הסממנים הוא ממעשי עשיית הקטורת, ומשכך מלאכתה צריכה להיות בקודש. ואילו צורת עשייתה באה לומר ששחיקת סממני הקטורת צריכה להיות באופן בו זה נשחק לפירורים דקים ולא לפירורים גסים.

כך שהתורה אינה יכולה לומר רק 'ושחקת' כי לא נדע שהשחיקה צריכה להיות באופן של 'הדק', ושמא יהא די בשחיקה לסממנים גסים. והתורה גם אינה יכולה לומר רק שהסממנים יהיו 'הדק' שכן לא נדע שאף מעשה שחיקת הסממנים הוא ממעשה עשיית הקטורת, ולא נדע שעליה להיות נעשית בקודש.

ואם אכן הן הפעולה והן צורת עשייתה נצרכים לעצם הדין של שחיקת הסממנים הדק, הרי שלכאורה אין דין זה אמור אלא פעם אחת, וחוזרת הקושיה למקומה: שמא הכפילות לא באה אלא לומר שנה הכתוב לעכב שעל הקטורת להיות דקה.

ממולח – שנה עליו הכתוב לעכב

וראיתי להגאון רבי יוסף שלום אלישיב, בספר 'הערות' (יומא מה א) שהביא את קושיית השפת אמת בשם המפרשים (אם כי לא פירש שמותם), והביא שאכן ניתן להקשות קושיה זו בשני אופנים וכפי שכבר הבאנו לעיל שתי דרכים בהטעמת קושיה זו.

ותירץ הגר"ש אלישיב, בדומה למהלך שסלל בעל 'יכהן פאר' אולם באופן שונה:

"והנה בקרא כתיב 'ממולח טהור' קודם, ופירש רש"י עה"ת 'ממולח' – כתרגומו מעורב, שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה". ולפי זה נראה דלמצוה שיהא דקה כבר ידעינן מזה ד'ממולח', דליכא ערבוב יפה אלא אם יהיה דקה, ואם כן דכתיב השתא בפירוש 'דקה' הוה כבר שנה עליו הכתוב לעכב, ואם כן איכא יתורא דקרא למימר דביום הכפורים בעינן דקה מן הדקה".

הוי אומר, אכן כבר שנה הכתוב לעכב את הקטורת שתהא דקה, והוא במה שהתורה הקדימה ואמרה 'ממולח', שפירושו: מעורב היטב, והנה אין הסממנים יכולים להיות מעורבים היטב אלא אם כן הם שחוקים הדק (השווה גם לאמור בפסיקתא זוטרתא: "ויש אומרים, ממולח – מעורב היטב דק דק כמלח", וראה אבן עזרא שהביא פירוש: "שחוק מאוד"), ונמצא שבמה שאמרה התורה 'ושחקת ממנה הדק' שנה עליו הכתוב לעכב שתהא דקה, ושפיר יכולים ללמוד ממה שחזרו ואמרו 'דקה', שעל הקטורת של יום הכפורים להיות דקה מן הדקה.

ונמצא שיסוד תירוצו של הגר"ש אלישיב שווה הוא לתירוץ בעל 'יכהן פאר': שכבר שנה הכתוב לעכב שעל הקטורת להיות דקה, אלא שנחלקו ביניהם כיצד אכן אמורה כפילות זו: להיכהן פאר הכפילות מצויה במה שנאמר 'ושחקת' – 'הדק', ואילו להגר"ש אלישיב הכפילות מצויה במה שנאמר 'ממולח' – 'הדק'.

ודומה כי בשופי ניתן להעמיס את אחד מבין שני הסברים אלו בדברי השפת אמת שהבאנו לעיל, אשר סתם וכתב שלחז"ל היה הכרח לומר שהקטורת שבכל יום מעכב בה שתהיה דקה, והערנו כי חידוש הוא לומר כן. ולהאמור עתה, ייתכן שכונתו לומר שאכן העיכוב נלמד ממה ששנה עליו הכתוב, אם כסברת היכהן פאר ואם כסברת הגר"ש אלישיב (וראה בהמשך הדברים שהבאנו סברות נוספות שגם ללא ששנה עליו הכתוב עדיין מעכב דין דקה בקטורת, ושפיר גם ייתכן לומר שלאחת מסברות אלו כיוון השפת אמת).

דקה – אין זה לשון של ציווי

וחשבתי להוכיח כי השפת אמת לשיטתו היה מהלך בקושייתו זו, אולם החולקים על השפת אמת יוכלו לתרץ קושיה זו כמין חומר.

ויבואר זאת בהקדם דברי התוספות במסכת יומא (לט ב ד"ה דתנא):

"ומאן דאמר לא מעכבת סבירא ליה כיון דלא כתב צווי אף על גב דתנא ביה קרא לא מעכבא, מידי דהוה אבלילה דתנן (מנחות יח ב) 'אם לא בלל כשר' אף על גב דכמה זימנין כתיב בלילה בלילה, אלא כיון דלא כתיב בלשון צווי לא מעכבא."

מפורש כאן בתוספות חידוש עצום: אין דין 'שנה עליו הכתוב לעכב' אמור אלא באופן שהוא בא בלשון של ציווי. כך, למשל, לא די שהתורה תזכיר את דין בלילה במנחות, אלא שהתורה צריכה לומר 'ובללת' – שהוא לשון ציווי. כיוצא בזה, למרות שפעמיים נאמר כלפי שני שעירי יום הכפורים 'אשר עלה עליו הגורל', אין הגורל מעכב, כיון שהדבר לא נאמר בלשון של ציווי: לעשות גורל.

והנה פשטות דברי התוספות מוכיחים כי כוונתו היא, שעל שני האיזכורים להיות אמורים בלשון של ציווי כדי שאכן נאמר ששנה עליו הכתוב לעכב (על המשמעות הרחבה של דיוק לשונות התורה בציווי מול היגד, ראה 'פשוטו של מקרא' ח"א עמ' 255, ואילך).

ומעתה, הרי שקושיית השפת אמת (על שני האופנים שניתן להצותה) מתורצת להפליא: לא ניתן לומר שמה שחזרה התורה ואמרה 'דקה' הוא מפני ששנה עליו הכתוב לעכב, שהרי אין הדברים אמורים בלשון של ציווי, ומשכך לא ייתכן כי כוונת התורה בזה היא לעכב, ולכן דרשו חז"ל שהכוונה היא ללמדנו שעל הקטורת של יום הכפורים להיות דקה מן הדקה.

אולם השפת אמת לשיטתו לא היה יכול לתרץ כך, כיון שבחידושו על אתר הוא שולל את הפרשנות בדברי התוספות שצריכים ששני הפעמים יהיו בלשון ציווי, ולדבריו די בפעם אחת של לשון ציווי כדי שכבר ייחשב כמי ששנה עליו הכתוב לעכב:

"ואין לומר משום דלא כתיב 'ציווי' אלא פעם אחת, דהא בהרבה מקומות דאמרינן שינה עליו הכתוב לעכב לא הוי הכתוב השני 'ציווי'. וכן משמע מלשון התוספות במנחות שם, דלא משתמיט קרא דליכתוב בשום דוכתא בלשון ציווי [משמע דבחד סגי]".

ואם כן, הלוא הפעם הראשונה בה נצטוו על שחיקת הקטורת נאמרה בלשון של ציווי: 'ושחת ממנה הדק', ומשכך די בציווי זה כדי שבפעם השניה בה נאמר 'דקה' כבר נוכל לומר שהוא בא במשמעות של שנה עליו הכתוב לעכב.

'כל ציווי צריך לעשותו'

אפס כי כל זה אינו אמור אלא לדעת התוספות שהעלו סברא זו שצריכים אנו ללשון 'ציווי' בכדי שנאמר ששנה עליו הכתוב לעכב, ואף בזה הדברים תלויים בפרשנות הניתנת לדברי התוספות, וכפי שהבאנו שדעת השפת אמת היא שאין צורך ששני הפעמים יהיו בלשון ציווי. אולם יש לנו לדעת כי רבינו הרשב"א במסכת מנחות (יח ב) נחלק על שיטת התוספות מהקצה אל הקצה.

שכן אם דעת התוספות שאין דין שנה עליו הכתוב לעכב אמור אלא באופן שהתורה הוציאתו בלשון ציווי, הרי שדעת הרשב"א היא שבאופן שכבר כתוב בלשון ציווי שוב אין

צורך שישנה עליו הכתוב על מנת לעכב, כי עצם הציווי די בו בכדי שיעכב. ואין דין 'שנה עליו הכתוב לעכב' אמור אלא באופן שהוא נכתב שלא בלשון של ציווי.

וזה לשון הרשב"א:

"ועל מה שפירשו התוספות... ומכל מקום לא הוי עיכובא מדלא כתביה בלשון 'ציווי' דלא כתיב ובללת, קשה דאם כן לעולם נימא דליתו תרי לעכב אי לא כתבינהו בלשון 'צווי', וכל היכא דכתב קרא בלשון 'צווי' לא שייך שם לומר לשון מצוה או עיכוב שהרי כל ציווי צריך לעשותו, ואין לשון למצוה ולעכב נופל כי אם כשאין שם לשון 'ציווי' אלא לשון דקרא דמשמע דמתעביד הכי כמו בלולה, ובכהאי גוונא אמרינן חד קרא למצוה ותרי לעכב".

ולשיטת הרשב"א ש'כל ציווי צריך לעשותו' והוא מעכב גם אם לא שנה עליו הכתוב, הרי שמתורץ קושיית השפת אמת (על שני האופנים שיש בהרצאת הקושיה) כמין חומר: מכיון שאצל הקטורת שבכל יום נאמר בה 'ושחקת ממנה הדק' והוא לשון של ציווי, הרי שאין מקום לומר שמה שחזרה התורה ואמרה 'דקה' זהו בכדי לומר שדין זה מעכב, שהרי עצם הציווי כבר מחייב לעשותו, ולכן דרשו חז"ל שהוא בא לרבות בקטורת של יום הכפורים שתהא דקה מן הדקה, וזה נפלא.

'להביא באותו ענין שצוה הכתוב ולא בענין אחר'

עוד היה נראה לדון בקושיית השפת אמת לפי דברי הרשב"ם במסכת בבא בתרא (פא ב ד"ה כל הראוי):

"שצוה הקב"ה להביא מנחה שיכול לקיים בהן מצות בלילה, וכשהוא מביא ששים ואחד [עשרונים] - מנחה כזו לא צוה להביא [-שאינם יכולים להבלל יפה], והרי הוא כמביא מנחה מן הקטניות דאינה כלום. שכל דבר שצוה הקב"ה להביא, יש עיכוב בעיקר הבאתו להביא באותו ענין שצוה הכתוב ולא בענין אחר, אבל מצות האמורות באותה מצוה כגון תנופה בקרבן, בלילה במנחה, יש שמעכבין אם גילה הכתוב לשנות עליו ולעכב ויש שאין מעכבין".

הרשב"ם מחלק כאן בין דברים שבגוף המצוה לדברים הנוספים על גוף המצוה: דברים שהם בגוף המצוה - אין צורך שישנה בהם הכתוב לעכב. משל למה הדבר דומה: אם התורה ציוותה להביא מנחה מחיטים או משעורים, לא יוכלו להביא מנחה מקטניות, גם אם לא ישנה עליו הכתוב לעכב. וכך גם אם התורה אמרה שגודל המנחה לא יהא יותר מששים עשרונים, אין צורך שישנה עליו הכתוב לעכב, כי בגוף המצוה מעכב כל פרט האמור בו מבלי צורך לחדד שאכן זה מעכב.

לעומת זאת, פרטים הנוספים על גוף המצוה, כגון תנופת הקרבן, הרי שבזה יש את מערכת הכללים הקבועה, וכל עוד שלא שנה עליו הכתוב אין זה מעכב (כשיש להבחין שהדיון על 'ראוי לבלילה' הוא כבר שלב נוסף שאין אנו דנים בו כעת).

ונראה ברור כי שחיקת סממני הקטורת הדק הרי זה חלק מהותי מעצם מהות מצות הקטורת, שעליה להיות 'דקה', כך שאין צורך לומר את פרט זה פעמיים כדי ללמדנו שהוא מעכב, מעצם היותו חלק מהותי מהמצוה. ובוה מתורץ קושיית השפת אמת בטוב (על שני האופנים שהבאנו בהרצאת הקושיה), שכן היה פשוט לחז"ל שדין הקטורת שתהא 'הדק' מעכבת בה, ואם מכל מקום נאמר בה שתהא 'דקה' הרי שזה מלמדנו שעליה להיות 'דקה מן הדקה'

שחיקת הסממנים היא מהות הקטורת

ויש להעמיק עוד יותר במהלך זה ולהעמידו על מכונו, שכן האמת תאמר שעיקר סוגיית הגמרא ביומא ובכריתות קשיא לי טובא, כי הנה דבר זה פשוט וברור שקטורת זו של יום הכפורים הקרבה לפני ולפנים היא בעלת מערכת דינים נפרדת לחלוטין מהקטורת שבכל יום ויום הקרבה על מזבח הפנימי, ואם כן עלינו להבין מה הוא זה שדנה הגמרא: "דקה" מה תלמוד לומר, והלא כבר נאמר 'ושחקת ממנו הדק', מה תלמוד לומר 'דקה'. כדי שתהא דקה מן הדקה", והלא כל מה שנאמר 'הדק' הוא בקטורת של כל יום ולא בקטורת של יום הכפורים, ומהיכי תיתי שלא נאמר בפשטות שהתורה באה ללמדנו שגם קטורת של יום הכפורים עליה להיות 'דקה', ומנין לנו כלל ללמוד בקטורת של יום הכפורים את דין 'דקה מן הדקה'.

וביתר שאת יש לתמוה, כי יבוא סופו ויוכיח על תחילתו, שהרי אם אכן מסקנת הגמרא היא שקטורת של יום הכפורים היא 'דקה מן הדקה' ואילו הקטורת של כל יום אין היא אלא 'דקה' בלבד, הרי שמוכרח לחלוטין שאין קשר בין דיני הקטורת הללו, ואם כן נמצא שאעיקרא דדינא פירכא: מנין למדו כלל דין 'דקה מן הדקה' בקטורת של יום הכפורים. ועד שהשפת אמת דן שמא 'דקה' לא בא אלא בכדי לעכב הרי שטובא מיניה יש לי להקשות: שמא לא באה התורה אלא בכדי ללמדנו את עצם דין 'דקה' בקטורת של יום הכפורים, שלא נאמר שדי בסממנים הגרוסים בפירוים גסים.

ומחומר קושיה זו, אמרתי שמכאן ראייה ברורה לפירוש רבינו הרמב"ן (שמות ל לו) המפרש כי הפסוק 'ושחקת ממנה הדק' עולה גם על הקטורת שבכל יום ויום וגם על הקטורת של יום הכפורים:

"ונתת ממנה לפני העדות באהל מועד - יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת, אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים, והוא קטרת של יום הכפורים, ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום, ואשר אועד לך שמה יחזור על העדות".

ומפורש כאן דעת הרמב"ן, שהפסוק מפרט את שני השימושים הנעשים בקטורת אותה שחקו הדק: א) 'לפני העדות' – היינו קטורת של יום הכפורים המוקטרת לפני ולפנים. ב) 'באהל מועד' – היינו הקטורת שבכל יום ויום המוקטרת על מזבח הזהב.

ויעוין לבעל ההפלאה בספרו 'פנים יפות' על אתר, שהטעים את שיטת הרמב"ן בהמשך לשון הפסוק, ששחקו את כל הסממנים יחד, וחלקם היה 'דקה' ובוה השתמשו לקטורת שבכל

יום, וחלקם האחר היה 'דקה מן הדקה' ובוזה השתמשו לקטורת של יום הכפורים, ע"ש. עוד ראה להגאון הקדמון רבי משה נאג'ארה בספרו 'לקח טוב' (קושטא של"ה, פרשת כי תשא) שהכריח בכמה אופנים לפירוש זה שהכתוב מכוון על הקטורת של יום הכפורים.

ולדברי הרמב"ן תבוא דרשת הגמרא לנכון, כי מאחר שכבר נאמר על קטורת של יום הכפורים שתהא 'הדק' לשם מה חזר הכתוב ואמר עליה שתהא 'דקה', אלא ללמדנו שעליה להיות 'דקה מן הדקה'.

אולם לפירוש רש"י, שאין כוונת הפסוק 'ושחקת ממנה הדק' אלא לקטורת שבכל יום ויום, כמדומה שצריך עיון גדול לכלכל דרשת חז"ל זו, שהרי כפי שהקשינו, פשוטות כוונת התורה היא לומר את עיקר דין 'דקה', שהיא אמורה גם בקטורת של יום הכפורים ולא רק בקטורת של כל יום ויום.

ומחומר קושיה זו לדעת רש"י דומה שעל כרחנו צריכים אנו לומר שחז"ל תפסו כדבר ברור שמהות 'קטורת' היינו סממנים השחוקים דק, ודבר זה גילתה התורה באומרה אצל קטורת של כל יום ויום שהיא צריכה להיות שחוקה 'הדק', ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, שכל קטורת, ובכלל זה גם קטורת של יום הכפורים, כן הוא: סממנים השחוקים דק. ומעתה מובן היטב מה שדנו חז"ל לשם מה הוצרכה התורה לומר אצל קטורת של יום הכפורים 'דקה', בעוד שזוהי מהותה של הקטורת, ומזה למדו חז"ל את דין 'דקה מן הדקה'.

וכמדומה שאת עומק ביאור זה גנו רש"י בתוספת הדברים אשר הוסיף לעת אשר ציטט בפירושו על התורה את קושיית הגמרא: "והלוא כל הקטורת דקה היא" – היינו: כל קטורת מהותה היא סממנים השחוקים דק, כך קטורת שבכל יום וכך בקטורת של יום הכפורים, ומה צריכים להוסיף ולומר אצל יום הכפורים שתהא 'דקה'.

נמצאנו למדים, שהמהות של קטורת היא היותה דקה. כך שאין מקום לתמוה כקושיית השפת אמת ששמא לא באה התורה באומרה 'דקה' אלא כדי ללמדנו ששנה הכתוב לעכב שתהא דקה, שהרי אם מהות הקטורת היא היותה דקה אין צריכים לתוספת שישנה עליו הכתוב לעכב. והרי זה עולה בקנה אחד עם מה שהבאנו את דברי הרשב"ם שבפרט המצוי בעצם גוף המצוה אין צורך שישנה עליו הכתוב לעכב, ולהאמור הרי שזה עוד יותר מכך, שכן היות הסממנים שחוקים דק הוא מהות המצוה עצמה, וכל עוד שאין הסממנים שחוקים אין זה בכלל קטורת.

קושיית ר"מ מאימראן

אחר כותבי כל זאת מצאתי כעין קושיית השפת אמת (תר"ז – תרס"ה) אצל הגאון רבי משה מאימראן, מחכמי מקנס שבמרוקו (תצ"ט – תקמ"ו) בחיבורו שיצא לאור בדורינו! (ירושלים תשס"ו. יומא שם), אשר כך כתב:

"דקה מה ת"ל. וא"ת, דלימא למיכתב עליה חוקה ולמימר דמעכבת להיות דקה".

ויש לנו לדייק היטב, שאם כי גם השפת אמת וגם ר"מ מאימראן טוענים שלכאורה היה לחז"ל לומר שמטרת התורה באומרה 'דקה' היא כדי להשמיענו שזה מעכב ולא ללמוד את דין 'דקה מן הדקה', הרי שדבריהם שונים לחלוטין לגבי צורת הלימוד ממנה אפשר ללמוד

שזה מעכב, כי בעוד שהשפת אמת טען בקושייתו שזה נלמד מעצם הכפילות ומכך ששנה עליו הכתוב לעכב, הרי שר"מ מאימראן טוען שזה נלמד מכך שהתורה אומרת זאת בתוך הפרשה שנאמר בה 'חוקה' וכל פרטיה מעכבים בה

(ולפום ריהטא יש לכך גם נפק"מ להלכה, שאם הלימוד הוא מ'חוקה' הרי שזה מעכב דווקא בקטורת של יום הכפורים, ואם הלימוד הוא מכך ש'שנה עליו הכתוב לעכב' הרי שאפשר לומר שזה יעכב גם בקטורת שבכל יום ויום, וכאופן השני בו הרצינו לעיל את קושיית השפת אמת).

זה לעומת זה

ובהכניסנו את דברי שניהם אל כור הביקורת, זה לעומת זה, הרי שברור לכאורה שר"מ מאימראן סירב להקשות כדברי השפת אמת מפני שעל קושיית השפת אמת אפשר למשל לתרץ כתירוץ הגרי"מ בידרמן, הבנוי על סברת התוספות, שיש להקדים דרשה בגוף המצוה קודם שדורשים לעכב; ואילו קושייתו של ר"מ מאימראן גם לאחר תירוץ זה עדיין במקומה עומדת.

אולם לאידך גיסא יש לתמוה מהיכי תיתי מיאן השפת אמת להקשות כדברי הר"מ מאימראן. וביותר יש לתמוה על הגרי"מ בידרמן שהזכיר את עניין זה שחוקה מעכב, בעוד שנראה שהשפת אמת, מאיזה טעם שהוא, התעלם מכך.

(ושמא השפת אמת שהקשה מדין 'שנה עליו הכתוב לעכב' ולא מדין 'חוקה' המעכבת בפרשה זו, הוא מפני שיש להסתפק בכהאי גוונא דהכי שניתן ללמוד את העיכוב הן ממה ששנה עליו הכתוב והן ממה שנאמר בו 'חוקה' – איזה מהם גובר. או שמא אכן סובר השפת אמת שאין כלפי זה דין 'חוקה' המעכב, והשווה לדברי תוספות הרא"ש (יומא נג א): "מכל מקום 'חוקה' לא קאי אפטום הקטורת, שאין חובה לעשותו היום אלא אפילו מאתמול ומה שהכניסו חסר אין זה קרוי חסרון עבודה". ובדרך אגב יצוין לדברי המשנה למלך, פ"ב מהלכות כלי המקדש ה"ג: "ומה שהקשו דלעכב למה לי קרא, תיפוק ליה ד'חוקה' כתיב בפרשה, אפשר ליישב וליראת האריכות לא כתבתיו").

כך או כך, תירוצי היכהן פאר והגרי"ש אלישיב על קושיית השפת אמת יכולים שפיר גם לתרץ את קושיית ר"מ מאימראן, וזאת מפני שאין צורך לומר שהתורה כתבה 'דקה' כדי שיחול על זה דין 'חוקה' ונדע שדקה מעכב בקטורת, שהרי בלאו הכי כבר אנו יודעים זאת מה ששנה עליו הכתוב לעכב, וכפי שהארכנו בביאור דבריהם. וכיוצא בזה, גם התירוצים שהבאנו לעיל, לפי הרשב"א שכל ציווי צריך לעשותו ולפי הרשב"ם שדברים שהם במהות המצוה חייבים לעשותם, יעלו יפה לתרץ את קושיית ר"מ מאימראן כי אכן אין צריכים לתוספת של לימוד מיוחדת אצל הקטורת של יום הכפורים.

תירוצי ר"מ מאימראן

ור"מ מאימראן גופיה כתב לתרץ קושייתו בתרי אנפי:

"ופשוט דפשיטא דבעלמא מעכבת דאם לא כן אינה נקטרת כל כך וקרא כתיב קטורת. ועוד דאם כן לימא קרא הכא נמי 'ושחקת ממנה הדק', דמשמע שהוא ישחקנה, ומדכתוב 'דקה' דוקא, משמע שכבר קודם זה היא דקה".

התירוץ הראשון שמעלה ר"מ מאימראן הוא כהשערת השפת אמת בתירוץ קושייתו, שכל קטורת מעכב בה שתהא דקה, אלא שר"מ מאימראן יצא לדון בזה מכוח הסברא: קטורת שאינה שחוקה – אינה נקטרת כראוי. ויש להשוות זאת עם מה שכתבנו לעיל כי מהות הקטורת היא סממנים השחוקים דק, והוכחנו זאת דאל"כ נימא שכוונת התורה באומרה 'דקה' היא על עצם החובה לשחוק את הסממנים הדק.

תירוץ נוסף מעלה ר"מ מאימראן, שהוכחת חז"ל ש'דקה' בא ללמד על היות הקטורת 'דקה מן הדקה' היא דווקא משינויי הלשון בפסוקים, שבעוד שבקטורת של כל יום ויום נאמר 'ושחקת ממנה הדק', שמשמעותו היא ליקח את הסממנים ולשחוקם, הרי שכאן לא נאמר אלא 'דקה', דהיינו להוסיף ולשחוק את הסממנים שכבר דקים הם (וכמובן שתירוץ זה מתרץ גם לקושיית השפת אמת).

ויש לדון בתירוץ זה ששמא לא כתבה התורה בקטורת של יום הכפורים 'ושחקת ממנה הדק' כי אם 'דקה' לפי שאין שוחקים ביום הכפורים עצמו, וכפי שנדון על כך בהמשך הדברים. עוד ראה לו לר"מ מאימראן שהרחיב לדון בעצם הכפילות של 'ושחקת ממנה הדק', והעלה שאילו היו אומרים 'ושחקת' לחוד הוה אמינא שהכוונה לפירוורים גסים, ע"ש. והרי זה כפי שהבאנו לעיל לדחות את תירוץ היכהן פאר שעצם 'ושחקת ממנה הדק' הוה שנה עליו הכתוב לעכב.

האם 'הדק' מעכב בקטורת של כל יום?

לנוכח כל הדברים האמורים עד כה, הנה מקום אתנו לעלות ולהסתפק הלכה למעשה: האם בקטורת שבכל יום ויום אותה היו מקטירים על המזבח הפנימי היה מעכב בה דין 'ושחקת ממנה הדק' ממנו למדו דין שחיקת הסממנים.

והבאנו לעיל שרבינו השפת אמת שיער מסברת עצמו שחכמים היה פשוט להם שמעכב בה שתהיה דקה, וכלשונו: "ואולי פשיטא להו דבכל השנה נמי מעכב"; "ואולי יש איזה עיכוב אחר על זה", אולם לא פירש מנין אכן הוציאו זאת חז"ל.

והבאנו כי היכהן פאר והגרי"ש אלישיב הביאו, כל אחד לשיטתו, שאכן שנה הכתוב לעכב שקטורת של כל יום ויום תהא דקה. כיוצא בזה הבאנו סברות נוספות מהם ניתן ללמוד שמעכב בה שתהא דקה: אם כהרשב"א שעצם הציווי די בו כדי לומר שזה מעכב; אם כהרשב"ם שכל דבר שהוא מגוף המצוה הרי הוא מעכב; ואם כהסברא שהזכרנו שמהות 'קטורת' היינו שתהא דקה, וכפי שהבאנו לאחר מכן מדברי ר"מ מאימראן שאם אין הקטורת שחוקה הדק אין הקטורת נקטרת כדבעי. וייתכן שפיר שלאחד מסברות אלו הייתה כוונת השפת אמת.

אולם חשוב להדגיש שמעצם קושיית השפת אמת עדיין אין ראייה שמעכב (מכח שאם לא נאמר שמעכב – הרי שהכפילות נצרכת ללימוד זה), שכן אפשר בשופי לתרץ כתירוץו של הגרי"מ בירדמן שיש עדיפות לרבות בדיני המצוה מאשר לדרוש שזה מעכב, ואכן ייתכן שאין עיכוב שתהא דקה.

האם 'דקה' מעכב בקטורת של יום הכפורים

כיוצא בזה יש להסתפק גבי הקטורת של יום הכפורים אותה היו מקטירים לפני ולפנים האם היה מעכב בה דין שחיקת הסממנים, כשגם אם נאמר שזה מעכב עדיין יש להוסיף ולהסתפק

בכפליים: האם העיכוב הוא אפילו על 'דקה מן הדקה' וכל עוד שאין זה שחוק דק מן הדק הרי זה פסול, או שמא דינו אפילו ב'דקה' בפני עצמה כדי להכשיר.

וראשית כל צריך להקדים כי פשיטא שלפי פירוש הרמב"ן שדברי התורה 'ושחקת ממנה הדק' מוסבים גם על קטורת של יום הכפורים, דון מינה ומינה ואוקי באתרא וכל האמור זה עתה על קטורת של כל יום ויום שייך גם על קטורת של יום הכפורים (אולם כמובן שזהו רק לגבי הפרט שתהא 'דקה' ולא על היותה 'דקה מן הדקה', שעל כך עדיין אין לנו כל לימוד שאף זה מעכב בה). אולם לפירוש רש"י שדין קטורת של יום הכפורים אמור בפרשה בפני עצמה, הרי שאין לכלול את קטורת של כל יום עם הקטורת של יום הכפורים, ויש לדון עליה כדבר בפני עצמו. ומלשון השפת אמת שכתב על קטורת של כל יום ויום: 'נמי מעכב' ראוי לנו לדייק כי משמע דפשיטא ליה שבקטורת של יום הכפורים ודאי מעכב דין 'דקה'.

וראה להיכהן פאר, בהמשך דבריו שהובאו לעיל, שנראה מהם כי פשיטא ליה שקטורת של יום הכפורים מעכב בה שתהא 'דקה' (ודומה כי הוא לפי שסבירא ליה שאם שנה הכתוב לעכב באומרו 'ושחקת ממנה הדק' הרי זה עולה גם על קטורת של יום הכפורים, וכפי הנראה נקט כדברי הרמב"ן שהבאנו עתה) אלא שעלה ונסתפק בדין קטורת של יום הכפורים אם מעכב בה שתהא 'דקה מן הדקה':

"ויש לעיין אם 'דקה מן הדקה' ביום הכפורים מעכב, דהרי על זה לא שינה עליו הכתוב ואולי אינו מעכב".

ולכאורה היה נראה שספק זה תלוי ועומד בהגדרתה המדוייקת של דין 'דקה מן הדקה', וראוי להקדים בזה את מה שהובא בספר חידושי הגר"ז (כריתות ו ב):

"בגמרא 'ושלש מנין יתירין וכו' נותן אותה למכתשת בערב יום הכיפורים ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה', הך דקה מן הדקה נראה דאינו דין בחפצא, דהא אין שיעור לא לדקה ולא לדקה מן הדקה, ורק דהיא מצות שחיקה שניה.

נשאלתי אם בשחיקה זו ליכא דין עשיית קטורת עלה דהא כבר נעשית הקטורת ורק דהיא מצוות שחיקה בעלמא, או דמ"מ דין עשיית קטורת עלה, ונפק"מ לענין דצריך עשיה בקודש, ואמר שיש להסתפק".

ואם אכן מצות 'דקה מן הדקה' הגדרתה היא שאינו דין בחפצא של הקטורת, ועל אחת כמה וכמה אם נאמר שאין צריך לעשותה בקודש, הרי שבדודאי אין כל טעם לומר שהוא מעכב לפסול את הקטורת. אולם גם אם נאמר שהמצוה לחזור ולשחוק הוא מדיני עשית הקטורת, לכאורה אין אנו יכולים לומר שמצוה זו היא מעצם גוף מצות הקטורת (שכדברי הרשב"ם אין צריכים לריבוי שהוא מעכב) ובודאי שאי אפשר לומר שזוהי מהות הקטורת בעצמה, ולכאורה אין זה אמור לעכב.

(ובעיקר הנחת הגר"ז שאינו דין בחפצא, יש להתפלל שכן אצל הקטורת שבכל יום ויום נאמר 'ושחקת ממנה הדק' ונראה שהוא מצות שחיקה ואילו בקטורת של יום הכפורים נאמר 'קטורת סמים דקה' ונראה לכאורה שהוא דין בחפצא, וראה לעיל מה שהבאנו בשם ר"מ מאימראן).

אולם מחוורתא שלא זו בלבד ש'דקה' מעכב בקטורת של יום הכפורים אלא גם דין 'דקה מן הדקה' מעכב, וזאת מפני שהרי דין 'דקה מן הדקה' אמור בעבודת יום הכפורים שכל פרטיה מעכבים בה מפני שנאמר בה 'חוקה', וכך אכן מפורש בדברי רבינו משה מאימראן והגרי"מ בידרמן.

וכן מצאתי להגרי"י פאדווא מוילקומיר בספרו 'עיקרי הקרבנות' שאף הוא דעתו ברורה שאפילו מצות 'דקה מן הדקה' מעכבת בקטורת של יום הכפורים, וכפי הנראה מכח 'חוקה' המעכב בעבודת יום הכפורים, וכך כתב (פרשבורג תרכ"ג. אות קב):

"וביום הכפורים מפורש בתורה להקטיר לפני ולפנים דווקא מלוא חופניו ודקה מן הדקה, ופחות מזה או שאינה דקה מן הדקה אינו יוצא וחייב גם כן על ביאה ריקנית דהיכל ודקדשי קדשים, כיון שאינה כדי מצוותה".

(ומכיון שיש להתפלא על היכהן פאר שלא העלה לדון בספיקו הנזכר גם את היבט זה שנאמר בה 'חוקה', שמא יהא זה ראייה שאף הוא סבר כהשפת אמת לכאורה שאין 'חוקה' מעכבת בדין זה. עוד ראה לספר 'דם זבחים' (זבחים קט א) שנסתפק אם קטורת של יום הכפורים מעכב בה שתהא דקה מן הדקה, וע"ש שהזכיר להדיא עניין דכתיב בה 'חוקה' לעכובא ומכל מקום לא הוה פסיקא ליה. ומראה מקום אני לך שהרמב"ם לא מנה את דין 'דקה מן הדקה' בתוך הפסולים המעכבים את הקטורת (פ"ה מהלכות עבודת יוה"כ הכ"ה): "חסר מן הקטורת אחד מסמניה או מעלה עשן חייב מיתה עליה... וכן חייב מיתה על ביאתו בלא מצוה", ועדיין צ"ע).

בא זה ולימד על זה

ואם לעיל הבאנו סברות וילפותות שתהא קטורת דקה מעכבת בדין קטורת של כל יום ויום, הרי שהגרי"מ בידרמן בהמשך דבריו העלה לחדש מהלך נוסף ולפיו תבוא מצות 'דקה מן הדקה' המעכבת בקטורת של יום הכפורים ותלמד על קטורת שבכל יום ויום שאף בה מעכב שתהא דקה:

"אבל השתא דכתיב דקה ביום הכפורים אפשר דגם בקטורת של שאר ימות השנה מעכב, כמו שכתב המשנה למלך (פ"ב מה' כלי המקדש ה"ג) גבי מעלה עשן דילפינן מקטורת דיום הכפורים, ע"ש".

אפס שהמעין בדברי רבינו המשנה למלך יראה איפכא, שדווקא אין לומדים דין מעלה עשן מקטורת של יום הכפורים אל קטורת של כל יום ויום כי אם רק את דין של חיסר אחת מכל סממניה, ונביא כאן חלק מדבריו:

"ויש לתמוה דמשמע דס"ל דהא דאמרינן דאם לא נתן מעלה עשן דחייב מיתה דאינו אלא ביום הכפורים משום דקרא דשמעינן מיניה מיתה היכא דחיסר מעלה עשן לא כתיב כי אם ביום הכפורים, ולא ילפינן מיניה לשאר ימות השנה. אם כן גם הא דאם חיסר אחד מסמניה דחייב מיתה מנא לן שדבר זה נוהג בשאר ימות השנה, דהא קרא דשמעינן מיניה חיוב מיתה

היכא דחיסר אחד מסמניה ביום הכפורים כתיב כדכתיב 'הקטרת ולא ימות'
דמשמע קטורת שלמה...

אשר על זה נ"ל שכל זה ראתה עינו של רבינו וס"ל דהתנא סובר שדין זה
דצריך ליתן מעלה עשן אינו אלא ביום הכפורים דוקא ואין ללמוד הימנו
לשאר ימות השנה, דכי היכי דאשתני יום הכפורים בשיעור ההקטרה דבעינן
מלא חפניו מה שאין כן בשאר ימות השנה, הכי נמי נשתנה בחיוב העשב
הזה של מעלה עשן. וזהו שכתב כשצוה על הקטרת של כל יום ויום לא
הזכיר אף ברמז דין זה דמעלה עשן כנראה שאינו נוהג בשאר ימות השנה.
אך הא דאם חיסר אחד מסמניה דחייב מיתה הוא כולל דכיון דלמדנו הכתוב
הקטרת ולא ימות דמשמע קטרת שלמה לא ימות הא חסרה ימות, גמרינן
מינה לשאר ימות השנה דהמקטיר קטרת חסרה חייב מיתה"

ויש לדון הרבה אם דין שחיקת הסממנים דומה לדין מעלה עשן או לדין קטורת חסרה,
וביותר שהרי ביום הכפורים מצוותה ב'דקה מן הדקה' וכל השנה מצוותה ב'דקה' גרידא,
ואם אכן דעת הגר"מ בירמזן שהקטורת של יום הכפורים מלמדת על קטורת של כל יום
ויום, ששחיקת הסממנים הדק מעכבת בהם, הרי שמדוע אין היא מלמדת גם את עצם הדין
של דקה מן הדקה.

ואתה דע לך כי בכללות סוגיא זו של מעלה עשן כבר האריכו רבותינו הראשונים והאחרונים,
והרבה יש לדון מזה גם כלפי נידון דידן, ולא באנו להרחיב בזה אלא כדי להשלים את הדיון
בדברי הגר"מ בירמזן בנידון זה, וכל חכם ומבין מדעתו ישמע ויוסיף לקח וסברא כיד ה'
הטובה עליו.

קושיית האחרונים על הבית יוסף

ומעתה שהעלינו כי מצות 'דקה מן הדקה' מעכבת בקטורת של יום הכפורים, האיר ה' את
עיני ליישב בזה כמין חומר הערה נפלאה שנתחבטו בה גדולי האחרונים.

כתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות עבודת יוה"כ ה"א): "ומוציאין לו את הכף וכלי מלא
קטורת דקה מן הדקה". ומרן הבית יוסף הראה מקורו טהור בכסף משנה על אתר: "ומה
שכתב 'דקה מן הדקה', בפרק קמא דכריתות (ו א) כברייאתא דפטום הקטורת".

ורבים מהאחרונים ובראשם הפרי חדש בספרו 'מים חיים' על אתר תמיהו מאוד על דברי
הבית יוסף, מה היה לו שהרחיק להביא לחמו מברייאתא המובאת בגמרא במסכת כריתות בעוד
שהוא משנה ערוכה במסכת יומא:

"דקה מן הדקה – כתב הכסף משנה דהכי איתא בפרק קמא דכריתות מברייאתא
דפטום הקטורת. ואני אומר שמשנה שלימה היא בפרק טרף בקלפי (יומא
מג ב) בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה".

וראיית להגאון רבי ישראל קמחי בספרו הנודע 'עבודת ישראל' (קלח א) שהביא קושיה
זו מדיליה, ותירצה:

"ובהכי ניחא מה שכתב מרן בכסף משנה... ויש לתמוה דמה לו לילך עד ברייתא דפטום הקטורת, אטו הצרי אין בגלעד דהא ברייתא ערוכה שנינו במסכת יומא... הרי להדיא דשאר ימות השנה 'דקה' משום שנאמר 'ושחקת ממנה הדק' וביום הכפורים דקה מן הדקה משום שנאמר 'קטורת סמים דקה', ולמה שף מדוכתה עד כריתות.

ואולם לפי האמור ניחא דמהברייתא הנזכרת הוה אמינא דאיירי אפילו בקטורת היום, דהיינו קטורת דהיכל, שיהיה כל קטורת יום הכפורים דקה מן הדקה... לכך כתב מברייתא דכריתות דמשם בארה כי אין הדבר כן אלא שלא היה דקה מן הדקה אלא הג' מנים היתרים לבד".

ואת פירושו זה של העבודת ישראל (שיצוין כי כך גם כתב בספר 'בן ידיד' על אתר) הביא בספר 'ימי שלמה', אלא שהרב המגיה על אתר, הלוא הוא הגאון רבי משה הלוי, לא הסכים עם זה כלל:

"אמ"ה [=אמר משה הלוי] עברו ותלמידו, לענ"ד עדיין לא יגהה מזור דאמאי לא מיייתי ברייתא דאייתי הש"ס שם בפרק טרף בקלפי לפרושי מתני' מהיכא גמר להא מילתא ויליף לה מדכתיב בפרשת אחרי ומלא חפניו קטרת סמים דקה מה ת"ל והלא כבר נאמר ושחקת ממנה הדק אלא להביא דקה מן הדקה, ע"כ. הרי להדיא דאמלא חפניו דלפני לפנים קאי ומהך ברייתא גופא הוא דילפי לה בכריתות שהיה מחזירן למכתשת בערב יום הכפורים, ואם כן אמאי נייד מרן הקדוש ז"ל לאתויי ברייתא דאיתאמרה במקומה בסדר היום. ואולי דעדיפא ליה טפי ההיא דמתנייא בדוכתא בסדר הקטורת".

להראות שהוא מעכב

והנראה לומר בזה מילתא חדתא, שכוונת הכסף משנה היה להראות בזה כי דעת הרמב"ם היא שדין 'דקה מן הדקה' בקטורת של יום הכפורים אינה רק מצוה גרידא, אלא שהוא דין המעכב בקטורת. ויבואר זאת בהקדם מה שחידש הרה"ק רבי אברהם מסוכטשוב, בעל 'אבני נזר', בספרו 'אגלי טל' (מלאכת טוחן, אות טו), בדין טוחן אחר טוחן:

"אבל הכותש סממנין במכתשת ובא אחר וכתשו עד שיהיה דקה מן הדקה, נראה לי שפטור, דזה דומה לבישול כמאכל בן דרוסאי, דשוב אין חיוב על בישולו".

ומשכך יוצא האגלי טל לדון כלפי כתישת סממני הקטורת:

"והא דקטורת של יום הכפורים שמחזירים למכתשת בערב יום הכפורים כדי שתהיה דקה מן הדקה, ואלמלא שהיה חיוב מלאכה דאורייתא בדבר מסתמא היו כותשין ביום הכפורים עצמה, כדי שלא יפיג ריחה (ובכריתות ו ב, שהיו מקפידין על הפגת הריח, ולא היה חוששין על שבות, דאין שבות במקדש. אלא ודאי משמע לכאורה דמלאכה דאורייתא יש בדבר.

התם היינו טעמא שאין חיוב טחינה לעולם רק כשנטחן כל כך עד שראוי לדבר הצריך לו. והכותש לקטורת יום הכפורים אינו חייב עד שיהיה דקה מן הדקה, כיון דכתיב בקרא 'דקה', וביומא מ"ה. 'מה תלמוד לומר דקה והלא כבר נאמר ושחקת ממנה הדק להביא לפני ולפנים דקה מן הדקה', וגבי יום הכפורים כתיב 'חוקה' לעכב כל דבר הנאמר בפרשה, וכל זמן שאינה דקה מן הדקה אינה מוכשרת כלל לעבודת יום הכפורים ולא חשיב טחינה מקמי הכי, ממילא השוחקן כדי שתהיה דקה מן הדקה היא היא טחינתן והייב".

ומפורש דעת האגלי טל כדעת כל הני רבוותא שהבאנו לעיל, שקטורת של יום הכפורים מעכב בה שתהא 'דקה מן הדקה', וזאת מצד דין 'חוקה'. ודווקא מפני כך כתישתם באופן של 'דקה מן הדקה' היא טחינתם שיש בה מלאכה דאורייתא, והיינו טעמא שאין היא נכתשת ביום הכפורים כי אם בערב יום הכפורים.

נמצאנו למדים שהלכה זה שהיו מחזירים את הקטורת של יום הכפורים למכתשת בערב יום הכפורים, ולא ביום הכפורים עצמו, מורה על כך שדין 'דקה מן הדקה' הוא מעכב בקטורת. ומעתה, אתי שפיר להפליא מה שהראה הכסף משנה את מקור דין הרמב"ם 'דקה מן הדקה' במסכת כריתות דייקא ולא במסכת יומא, כיון שפרט זה שהיו מחזירים למכתשת בערב יום הכפורים לא אמור אלא במסכת כריתות ולא במסכת יומא, ודווקא מזה נמצאנו למדים כי דין 'דקה מן הדקה' הוא מעכב.

דחיית ההוכחה

אלא שאם כי נאמנו דברינו אליבא דהאגלי טל, אולם אין עדיין אין זה ראייה מוכרחת שאכן דין 'דקה מן הדקה' מעכב בקטורת של יום הכפורים, שכן ראיתי להגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך, בשו"ת מנחת שלמה תנינא (ח"ב סי' ו אות ב), שיצא לחלוק על האגלי טל בעיקר הסברא המדמה טוחן למבשל:

"עיין באגלי טל, שכתב דאם טוחן וחוזר וטוחן יותר דק נקרא טוחן אחר טוחן, ותמה ממה שמחזירין למכתשת בערב יום הכפורים, והא תיפוק ליה דאין שבות במקדש. אבל לענ"ד הוא תמוה, דהא מה שטוחן עכשיו לא נטחן אף פעם והוה ליה טוחן חדש".

וסברתו שדווקא בבישול שייך לומר שאין בישול אחר בישול, כיון שבישול כבן דרוסאי הוא בישול של כל הקדירה כולה, ואין שייך לבשל אחר שכבר נתבשל. אולם בכתישת סממנים, אין הוא טוחן וחוזר וטוחן את אותם גרגרי הסממנים, שכן מה שנטחן עתה עדיין לא נטחן מעולם. ולפיכך דעת הגרש"ז אויערבאך שכתישת סממני הקטורת, גם בשלב של 'דקה מן הדקה', יש בה בעצם מהותה מלאכה דאורייתא.

ומעתה איכא למימר שלעולם אין דין 'דקה מן הדקה' מעכב בקטורת של יום הכפורים, ומכל מקום לא היו עושים זאת ביום הכפורים כי אם בערב יום הכפורים, הגם שאין שבות במקדש, כיון שאכן אין זה שבות אלא מלאכה דאורייתא ממש.